

VU Research Portal

Der minnen cracht

Smith, S.R.

2016

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Smith, S. R. (2016). *Der minnen cracht: Opstellen over liefde in de Arturroman Die Riddere metter Mouwen*. [, Vrije Universiteit Amsterdam]. Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

1. Inleiding

In de tweede helft van de dertiende eeuw schreef een verder onbekende Vlaamse dichter een Middelnederlandse Arturroman, tegenwoordig bekend als *Die Riddere metter Mouwen*. Van deze tekst in gepaard rijmende verzen is slechts een fragment bewaard gebleven van 320 deels beschadigde verzen, afkomstig uit een veertiende-eeuws afschrift. Gelukkig is het verhaal wel min of meer volledig bewaard gebleven in de *Lancelotcompilatie*, vervaardigd in Brabant omstreeks 1325, waarin een bewerkte, verkorte versie is opgenomen. Om het verhaal aan te passen aan zijn cyclus, heeft de compiler de tekst verdeeld in hoofdstukken, waarschijnlijk een aantal episoden toegevoegd, en mogelijk zelfs de structuur veranderd. Toch kunnen we ons een voorstelling maken van de oorspronkelijke roman. *Die Riddere metter Mouwen* is opgezet als een Arturiane liefdesgeschiedenis, eens bekend geweest onder recipiënten van een veertiende-eeuwse gedicht waarin de held wordt genoemd als een beroemde minnaar. In het verhaal stelt een genealogische zoektocht, in combinatie met een liefde dienstbaar ridderschap, de protagonist in staat om zowel *noblesse de sang* als *noblesse de coeur* aan de dag te leggen. Aan het hof van koning Artur verschijnend als een 'Fair Unknown', wordt de naamloze jongeman tot ridder gewijd door de koningin. Bij die gelegenheid ontmoet hij Clarette, een hofdame van Guenièvre, die hem college geeft in ridderschap en hem een mouw schenkt, inspirerend symbool van te verwerven liefde. De kracht van ware *minne* veredelt het kersverse ridderschap van de held, hetgeen weer leidt tot grote liefde van Clarette. Als voorbeeldige minnaars demonstreren Miraudijs (zoals de doopnaam van de protagonist blijkt te luiden) en zijn toekomstige bruid, dat werkelijke hofse liefde veel geduld vereist, alsook volharding. In dit opzicht verschilt het koppel van *exempla ex negativo* in het verhaal, contrastfiguren die op een overhaaste of opdringerige wijze liefde najagen. Mogelijk was het de dichter erom te doen, toehoorders te stichten, zoals wordt gesuggereerd door Clarettes oratie over ridderethiek, door een sententie over adellijke komaf, en door het gebruik van spreekwoorden. Doch bovenal biedt de roman amusement, zoals blijkt uit allusies op andere verhalen *d'armes et d'amour*, uit toepassing van een 'poetics of surprise', en uit humoristische elementen. De auteur ontleende verhaalstof aan andere teksten, bijvoorbeeld aan de avonturenroman *Richars li Biaus*, maar primair waren het romans van Chrétien de Troyes (en dan speciaal *Cligés* en *Le Conte du Graal*) die hij benutte als achterdoek voor zijn eigen Arturverhaal. Blijkbaar vertrouwde hij erop, dat *connaisseurs* onder zijn gehoor intertekstuele subtiliteiten zouden opmerken. Zo konden kenners ontwaren, dat Miraudijs op dezelfde manier als Perceval afrekent met hofmaarschalk Keye. Daarna wacht de held, net als Perceval, een fase van contemplatie. Maar anders dan zijn voorganger opteert de Ridder met de Mouw nadien voor een terugkeer naar het hof. Dit keerpunt onthult, wat de dichter heeft beoogd. Door afstand te nemen van de religieuze dimensie in Chrétien's laatste roman, spreekt hij zich uit voor wereldlijk ridderschap en aardse liefde, en werpt hij zich op als kampioen van een type profane literatuur waarin, boven *utilitas* zoals in graalromans, *delectatio* prevaleert. Vermoedelijk was de auteur een klerk, geschoold in het Latijn (de naam van een personage, Cephalus, heeft hij wellicht ontleend aan Ovidius' *Metamorfosen*) en vertrouwd met romans in het Oudfrans. Naar het lijkt hebben Franstalige romans, zoals in zwang bij leden van de hoogste elite, reacties uitgelokt in teksten bestemd voor een auditorium dat literatuur

liever beluisterde in de moedertaal. Onder een aristocratisch publiek van *Die Riddere metter Mouwen* zullen zich evenwel toehoorders hebben bevonden die weet hadden van Franse literatuur, wat hen het streven naar *aemulatio* door de Vlaamse dichter op waarde zal hebben doen schatten.

2. Sturende start

Aan het begin van *Die Riddere metter Mouwen* verschijnt een held, die voorgangers zoals Perceval en Fergus in beschaving overtreft. Deze nieuwkomer zal uitmunten als ridder in dienst van de liefde. De openingsepisode, kenmerkend Arturiaans van opzet, bevat elementen die de interpretatie van de roman sturen, als voorboden van een vertelling waarin *minne* centraal staat. Door te alluderen op romans als *Le Conte du Graal*, de *Lancelot en prose* en *Walewein*, introduceert de dichter zijn protagonist als een superieure ridder én minnaar, waarbij de toespelingen blijken geven van een publiek bekend met het Arturgenre. Het thema van liefde verdwijnt naar de achtergrond in het tweede deel van de roman, die, afgezien van een kort fragment, enkel bewaard is gebleven in de *Lancelotcompilatie*. Omdat de samensteller ervan het verhaal heeft aangepast ter incorporatie in zijn cyclus, is denkbaar dat hij ook heeft ingegrepen in de structuur van de roman. In het Vlaamse origineel vormde het liefdesthema, met een huwelijk als sluitstuk, vermoedelijk de alfa en omega van het verhaal.

3. Machtige minne

In *Die Riddere metter Mouwen* hangen ridderschap en liefde nauw samen. De liefdesthematiek, centraal in het eerste deel van de roman zoals overgeleverd in de *Lancelotcompilatie*, wordt versterkt door intertekstuele verwijzingen naar Chrétiens *Le Conte du Graal*. Opvallend is, hoe in de twee romans de riddervog van de held verschilt. Perceval begint zijn loopbaan als een boerenkinkel, groeit dan uit tot een befaamde, wereldlijke ridder, maar kiest ten slotte voor een nieuwe koers, gericht op geestelijk ridderschap in dienst van God. Hier tegenover staat Miraudijs, een van meet af aan beschaafd lid van de hoofse samenleving, die een glorieuze carrière als ridder plotseling onderbreekt om als kloosterling zijn tijd te verbeiden – maar uiteindelijk opteert voor een aards bestaan als echtgenoot en vorst. De dichter toont zich duidelijk geen voorstander van religieuze riddersidealen, en breekt een lans voor hoofs ridderschap, met wereldlijke liefde als bron van inspiratie.

4. Vermakelijk verhaal

Humor is een weerbarstig object van onderzoek, zeker wanneer het gaat om historische literatuur. Toch wordt hier een poging ondernomen, komische elementen te traceren in *Die Riddere metter Mouwen*. De omstandigheid dat deze roman bewaard is gebleven in een verkorte versie vormt een extra probleem, aangezien niet altijd duidelijk is of mogelijk humoristische elementen voor rekening komen van de auteur, of toegeschreven moeten worden aan de bewerker, de samensteller van de *Lancelotcompilatie*. Desondanks levert onderzoek van de roman veelbelovende resultaten op, hetgeen de conclusie wettigt dat

Samenvatting

het verhaal heel wat voorbeelden bevat van geraffineerde Arturiaanse humor. Komisch potentieel komt aan het licht in literaire toespelingen, en staat naar het lijkt menigmaal in verband met het centrale minnethema van *Die Riddere metter Mouwen*.

5. Valse vrijer

Die Riddere metter Mouwen is een Arturiaans liefdesverhaal, waarin het ideaal wordt bepleit van een wederzijdse, duurzame en in een huwelijk culminerende liefde. Dit minnethema krijgt voornamelijk vorm in de queeste van de held, wiens inspanningen om de wederliefde te verdienen van Clarette, nicht van Walewein en erfgename van Spanje, worden beloond wanneer hij in een toernooi zijn mededingers verslaat en de jonkvrouw verwerft als bruid. Maar ook andere personages dragen bij tot inzicht in de beproevingen van de liefde, en wel als contrastfiguren. Zo komt het pas na vele jaren tot een huwelijk tussen de vader en de moeder van de held, een koppel dat zich eertijds had bezondigd aan premaritale voltrekking van de liefde. Als *exemplum ex negativo* het meest in het oog springt de lelijke koning van Cornwall, die de moeder van de protagonist én haar land met wapengeweld tot de zijne wil maken, en daarbij poseert als een heuse minnaar. Zijn nederlaag in een tweekamp tegen Miraudijs' vader, die de vrouw oprecht bemint, toont aan dat een valse voorstelling van liefde geen partij is voor *gerechter minnen*.

6. Vermaarde minnaars

Het thema van de liefde in *Die Riddere metter Mouwen* manifesteert zich in een avontuurlijke queeste door de held, Miraudijs, die zich beijvert om de wederliefde te verdienen van de jonkvrouw die hij bemint, Clarette. Doch er zijn meer figuren die een bijdrage leveren aan de minnethematiek, namelijk door het publiek voor ogen te houden dat liefde ook kan worden nagejaagd op ongepaste wijze. Door het overspel in herinnering te roepen van twee roemruchte minnaars in de Arturliteratuur, Tristan (de minnaar van Iseut) en Lancelot (de minnaar van Guenièvre), laat de auteur de zuivere, hoofse liefde van de held en de heldin – een sociaal gevalideerde relatie bekroond met een huwelijk – des te beter uitkomen.

7. Vreedzame Venus

In Arturromans plegen helden in liefde te ontvlammen na een mooie jonkvrouw of dame te hebben aanschouwd, en dientengevolge getroffen te worden door de pijl van de Liefde, van Cupido of van Venus, symbool van overrompelende schoonheid. In *Die Riddere metter Mouwen* evenwel wordt de schoonheid van Clarette nauwelijks genoemd, en pas nadat de held liefde heeft opgevat voor de jonkvrouw maakt vrouwe Venus haar opwachting in het verhaal. Deze nieuwe Venus komt verrassend vreedzaam voor de dag, en lijkt in niets op de bekende godin met haar pijlen. Door het hart van de held te verrijken met een allegorische minneboom, symbool van de eigenschappen en beproevingen van ware liefde, bevordert Venus in de Vlaamse roman – associaties met *cupiditas* (oftewel liefde als lust) omzeilend – *fin'amor* of hoofse liefde, aldus haar steentje bijdragend aan het streven van de dichter, de weg te ontsluiten van de werkelijke liefde.

8. Verdachte vorstin

Oudfranse Arturromans buiten Chrétiens *Le Chevalier de la Charrette* en de quasi-historische romans tonen Lancelot en Guenièvre maar zelden als minnaars. In de Middelnederlandse literatuur is dat evenwel anders. Verzen toegevoegd aan verhalen die zijn ingelast in de *Lancelotcompilatie* verwijzen naar de overspelige liefde van het koppel, en in de Arturnovelle *Lancelot en het Hert met de Witte Voet* wordt zelfs de draak gestoken met Lancelot als minnaar. In *Die Riddere metter Mouwen* zijn Guenièvre en Lancelot personages van het tweede plan, die als contrastfiguren reliëf geven aan het ideaal dat de dichter propageert. Het ideaal van een onomstreden hoofse liefde, voorbeeldig in de praktijk gebracht door de held en de heldin: Miraudijs en Clarette.

9. Uitleiding

In veel dertiende-eeuwse Oudfranse Arturromans volgen de auteurs het voorbeeld van Chrétiens *Cligés*, door hun held een 'happy end' met huwelijk en heerschappij te vergunnen. Ook *Die Riddere metter Mouwen* lijkt oorspronkelijk een dergelijk slot te hebben gekend, maar vermoedelijk heeft de samensteller van de *Lancelotcompilatie* ingegrepen in de structuur van zijn bron. Niettemin is de liefde nog altijd het hoofdthema van het verhaal. De auteur demonstreert helder, dat hoofse liefde die spoort met sociale normen mogelijk is. Er zijn weliswaar minnaars die regels overtreden, zoals met enkele voorbeelden wordt getoond, doch de held en de heldin leveren het antwoord op de grote *quaestio amoris*: 'Wat kenmerkt ware liefde?' Werkelijke, dat wil zeggen hoofse *minne* vereist geduld en volharding, zoals Miraudijs en Clarette laten zien in hun duurzame liefdesrelatie, die naar behoren uitmondt in een huwelijk. Waar Chrétien in zijn romans spanning blootlegt tussen *amour* en *chevalerie* (met als opvallende uitzondering de geschiedenis van Alexander en Soredamor in *Cligés*), gaan liefde en ridderschap in *Die Riddere metter Mouwen* hand in hand, in een vruchtbare symbiose. Deze nieuwe en originele variant van het liefdesthema krijgt een opmerkelijke invulling in de beschrijving van een toernooi. De eigenlijke bedoeling van dit evenement, uitgeroepen door koning Artur en koningin Guenièvre, is te komen tot een echtvereniging van Miraudijs en Clarette. Omdat de heldin, als hofdame en tevens nicht van Walewein, behoort tot de hofwereld, en omdat Artur graag toestemt in haar huwelijk, lijdt het geen twijfel dat het liefdespaar voorbeeldige *minne* vertegenwoordigt. Toch is de houding van de dichter tegenover de Kerk enigszins ambivalent. Clericale kritiek op het toernooiwezen wordt in de roman bespottelijk gemaakt, de held treedt in, maar ook weer uit het klooster, en door met zijn geliefde Clarette te trouwen en het gezag over haar land op zich te nemen, brengt Miraudijs een afgetekende correctie aan op de religieuze ommekeer van Perceval. Maar anderzijds staat de protagonist op goede voet met de geestelijkheid, hij betoont zich een godvrezende ridder, en zijn liefde voor Clarette is in lijn met de canonieke normen. *Die Riddere metter Mouwen* is beslist geen probleemroman! Het verhaal over exemplarische liefde is soms zelfs wat aan de brave kant, maar een kritische kijk op *fals'amor* en op idealen van religieus ridderschap bieden genoeg tegenwicht voor thematische rechtlijnigheid. De Vlaamse vertelling, getypeerd als 'An original romance with its own thematic content',¹ en als 'firmly embedded in the European Arthurian tradition',² verdient waardering alsook nader onderzoek. Veel facetten van de roman vragen om analyse, bijvoorbeeld de rol en de ontwikkeling van de held, kenmerken van andere personages (zoals naamgeving, en

Samenvatting

het bescheiden aandeel van Walewein) en het ontbreken van wonderbaarlijke voorvallen na het grote avontuur in het Woud zonder Genade. Verder kan identificatie van bronnen die mogelijk ten grondslag liggen aan spreekwoorden wellicht helpen, om licht te werpen op de scholing van de auteur, terwijl educatieve verhaalelementen misschien wijzen op een deels nog jong publiek. Of de Vlaamse avonturenroman *Joncker Jan wt den Vergiere* invloed vertoont van *Die Riddere metter Mouwen*, zal eveneens moeten blijken uit voortgezet onderzoek. *Pièce de résistance* in de studie van *Die Riddere metter Mouwen* is, tot slot, de vraag: kan de bewerking van de roman in de *Lancelotcompilatie* inderdaad, zoals te beargumenteren valt, worden aangemerkt als een radicale omwerking van het Vlaamse origineel?

¹ Besamusca 2003: 108.

² Johnson & Claassens e.a. 2003: 27.